

РЕЦЕПЦІЯ ВІРШОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ ЯМБА ТА ХОРЕЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕТОЛОГІЧНІЙ ЛІРИЦІ (СПЕЦИФІКА ОЦІННОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ)

Фінчук Г. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри іноземних мов
 Рівненський державний базовий медичний коледж
 Рівненської медичної академії
 вул. М. Карнаухова, 53, Рівне, Україна
 orcid.org/0000-0003-4338-7885
 Albateur@rambler.ru*

Зубілевич М. І.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
 Рівненська медична академія
 вул. М. Карнаухова, 53, Рівне, Україна
 orcid.org/0000-0003-4338-7885
 marynazubilevych@gmail.com*

Ключові слова: віршознавча термінологія, поетологічна рецепція, лірика, ямб, хорей.

Наукову розвідку присвячено дослідженню специфіки оцінної ідентифікації поетологічних рефлексій віршознавчих термінів (ямба і хорей) в українській ліриці XIX–XX століть. До поетологічної лірики відносимо такі поетичні твори, які містять тематично декларовані авторські рефлексії та саморефлексії стосовно тих або тих психологічних аспектів формування та плину творчого процесу. Феномен поетології слід відокремлювати від спорідненого з ним, але у смисловому сенсі більш широкого поняття металітературності, яке має на увазі не лише виявлену в тексті художнього твору певну форму авторської творчої рефлексії, але й суто теоретичні роздуми письменника, оформлені у вигляді різноманітних коментарів, зауважень, статей літературознавчого характеру.

У статті проаналізовано та узагальнено два сюжетні типи авторської рефлексії віршознавчих термінів у текстах поетологічної лірики – цілісно-сюжетний та фрагментарно-сюжетний. З'ясовано, що в текстах першого типу авторська поетологічна рецепція реалізована або власне в контексті віршознавчої тематики, або в більш широкому контексті поетичної творчості загалом.

Переважна більшість проаналізованих поетологічних текстів відноситься до другого – фрагментарно-сюжетного типу. Семантична модель, за якою відбувається рецепція віршознавчих термінів у текстах цього типу, як правило, побудована у формі асоціативно-образного співвідношення їхніх семантичних ознак із предметно-тематичною сферою певної людської життєдіяльності. З'ясовано, що пріоритетними для подібних образно-асоціативних зіставлень у проаналізованих текстах поетологічної лірики виступають три предметно-тематичні сфери людської життєдіяльності: кохання, природне оточення людини, ситуативні деталі побутового життя.

Встановлено, що специфіка авторської оцінної ідентифікації віршознавчих термінів в українській поетологічній ліриці спрямована на: 1) рефлексії, пов'язані з особливостями метро-ритмічної структури двоскладових стоп; 2) асоціації на означення фонологічної та вербальної семантики двоскладових стоп; 3) рецепцію індивідуальної поетичної практики використання двоскладових стоп; 4) екзистенційно-ціннісні характеристики семантики двоскладових стоп.

THE RECEPTION OF POETIC TERMS IAMB AND TROCHEE IN UKRAINIAN POETIC LYRICS (SPECIFICS OF EVALUATIVE IDENTIFICATION)

Finchuk H. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Rivne State Basic Medical College
of the Rivne Medical Academy
M. Karnaukhova str., 53, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4338-788
Albateur@rambler.ru*

Zubilevich M. I.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Humanities Disciplines
Rivne Medical Academy
M. Karnaukhova str., 53, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4338-788
marynazubilevych@gmail.com*

Key words: *poetic terminology, poetic reception, lyrics, iamb, trochee.*

Scientific research is devoted to the study of the specifics of the evaluative identification of poetic reflections of poetic terms (iamb and trochee) in the Ukrainian lyric poetry of the XIX–XX centuries. Poetical lyrics includes such poetic works that contain thematically declared author's reflections and self-reflections on certain psychological aspects of the formation and course of the creative process. The phenomenon of poetology should be separated from the related, but in the semantic sense of the broader concept of literature, which implies not only to find out in the text of a work of art a certain form of authorial creative reflection, but also purely theoretical reflections of the writer articles of a literary nature.

The article analyzes and generalizes two plot types of author's reflection of poetic terms in the texts of poetic lyrics – integral-plot and fragmentary-plot. It was found that in the texts of the first type the author's poetic reception is realized either in the context of poetic themes, or in the broader context of poetic creativity in general.

The great majority of the analyzed poetic texts belongs to the second – fragmentary-plot type. The semantic model, according to which the reception of poetic terms in texts of this type takes place, is usually constructed in the form of an associative-figurative correlation of certain semantic features with the subject-thematic sphere of a certain human life. It was found that the priority for such image-associative comparisons in the analyzed texts of poetic lyrics are three subject-thematic spheres of human life: love, the natural environment of man, situational details of everyday life. It is established that the specifics of the author's evaluative identification of poetic terms in Ukrainian poetic lyric poetry are aimed at: 1) reflections related to the peculiarities of the metro-rhythmic structure of two-syllable feet; 2) associations to the definition of phonological and verbal semantics of two-syllable feet; 3) reception of individual poetic practice of using two-part feet; 4) existential-value characteristics of the semantics of two-syllable feet.

Постановка проблеми. Поряд із досвідом уже традиційного – теоретичного – осмислення питань версифікаційної техніки та віршознавчої термінології в сучасному літературознавстві стверджується новий, досить перспективний і цікавий науковий напрям, пов'язаний із дослідженням практики так званих поетологічних рефлексій

митців стосовно тих або тих аспектів поезики літературно-художнього твору. Широкий спектр питань поетологічної тематики художнього твору вже давно став предметом традиційного інтересу російських (Д. Сегал, В. Тюпа, Д. Бак, с. Бройтман, К. Штайн, М. Хатямова та ін.), західноєвропейських й англо-американських (Х. Вайнріх,

С. Мюллер-Зетельман, Х. Шлаффер, А. Вебер, В. Хінк та ін.) теоретиків літератури. Водночас в українському літературознавстві маємо лише поодинокі спроби цілісної теоретичної рецепції тих або тих аспектів дослідження поетологічного дискурсу (праці І. Лучука, О. Юферевої, Л. Артеменко тощо). «Однією із суттєвих ознак сучасного літературознавства, – зауважує О. Юферева, – є тенденція до осмислення літературного процесу і творчої діяльності крізь призму авторської свідомості із супутніми феноменами: мета-описом, авторефлексією, автореференцією тощо. На думку літературознавців, процеси творчого саморозкриття митця виходять на перший план, ферментують і структурують сучасну літературу, а їхнє дослідження прокладає шлях до розуміння індивідуальних текстових стратегій авторства» [2, с. 197].

Отже, **метою статті** є дослідження специфіки оцінної ідентифікації поетологічних рефлексій віршованих термінів (ямба і хорей) в українській ліриці ХІХ – ХХ століть.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, окремого теоретичного уточнення та узагальнення потребує термін «поетологічна лірика». Її доцільно було б класифікувати як окремий тематичний різновид лірики, об'єктом зображення якого виступають образно інтерпретовані автором у тексті твору питання, що стосуються загальних принципів та законів літературно-художньої творчості або специфіки їхнього практичного впровадження у власному поетичному досвіді.

Як констатують В.І. Тюпа та Д.П. Бак, самосвідомість літератури спрямована на «художнє завдання»: «це не рефлексія самопізнання, а рефлексія самовизначення <...> Осмислити роль творця у виникненні художнього цілого – ще не знайдене, але вже привабливо привідкрито духовному погляду автора, – у цьому і полягає творча функція літературної саморефлексії» [1, с. 5].

У процесі аналізу було спостережено застосування двох основних сюжетних типів авторської рефлексії віршованих термінів у текстах поетологічної лірики. Перший тип, який умовно можна назвати цілісно-сюжетним, передбачає введення до тексту твору більш або менш розгорнутої і предметно деталізованої сюжетної картини, тематично зв'язаної поетологічною рефлексією. Подібні тексти, що містять віршовані рецепції, в українській поетологічній ліриці кількісно не надто численні (І. Муратов «Ямбові»; І. Франко «Галицьким сонетистам»; Б.-І. Антонич «Будень», «Весілля»; І. Жиленко «Недуга»; М. Руденко «Як стати поетом»; Г. Світлична «Дівчинка Муза» та ін.).

Другий тип, який умовно може бути означений як фрагментарно-сюжетний, має вигляд епізодич-

них мотивно-сюжетних вкраплень авторських віршованих рецепцій у текст, який у цілому не маркований поетологічною тематикою. Зазвичай подібні вкраплення в таких творах мають форму асоціативно-образного співвідношення певних ознак віршованого твору з різними предметно-тематичними сферами людської життєдіяльності. Пріоритетними серед них, за нашими спостереженнями, є три предметно-тематичні сфери людської життєдіяльності: **кохання** (С. Гординський «З листів», С. Караванський «Дружині», Є. Маланюк «Парастас», Д. Павличко «Земля покрита білою габою» та ін.), **природне оточення людини** (В. Самійленко «Вже годі плакати...», І. Вирган «Осінні ямби», І. Муратов «Серпневі ямби», О. Забужко «Нічний трамвай» та ін.), **ситуативні деталі побутового життя** (А. Малишко «А зуби рвати? Насолода!», Л. Первомайський «Обирав я свою дорогу...», М. Руденко «Не нарікаймо на те, що вчинено...» та ін.).

Специфіка рецепції віршованих понять у текстах поетологічної лірики, крім окреслених типів їхнього сюжетно-тематичного вияву, реалізується також і в контексті певної художньої модальності, тобто авторської оцінної ідентифікації уживаних ним термінологічних номінацій.

Спектр різноманітних поетологічних ідентифікацій ямба і хорей, виявлених у корпусі досліджуваних віршованих текстів (попри певний схематизм подібних класифікацій), можна систематизувати за такими ознаками: 1) рефлексії, пов'язані з особливостями метро-ритмічної структури двоскладових стоп; 2) асоціації на означення фонологічної та вербальної семантики двоскладових стоп; 3) рецепція індивідуальної поетичної практики використання двоскладових стоп; 4) екзистенційно-ціннісні характеристики семантики двоскладових стоп.

1) Рефлексії, пов'язані з особливостями метро-ритмічної структури двоскладових стоп. Подібний тип рефлексій ґрунтується на асоціативному уподібненні метричної структури двоскладових розмірів таким життєвим процесам, які містять більш або менш чітко відстежувані ознаки ритмічної організації, зокрема:

– **людська хода:** Б.-І. Антонич «Пісня змагунів» (*Гімнастичний крок гуркотить на гризці, наче тарабан; це вистукуємо наш залізний ямб*), Є. Маланюк «Напис на книзі віршів» (*Важкі та мускулясті стопи Пруживий одбивають ямб*), М. Бажан «Спомин про Бернса» (*Прийдеших, неминучих літ, І крок, мов ямб, чітким дзвенінням Квадратний міряє граніт*), І. Муратов «Ямбові» (*Долає точність і наочність Твоїх карбованих рядків*);

– **рух у природі або техніці:** Б. Кравців «Чужиною» (*В ширинь безкраю степової стяги Вистукує*

дорогу клично ямб), М. Сингаївський «Як перші незабутні букварі...» (*І від чіткої, пружної ходи хитаються і ямби, і хорей*), «Спрага» (*Поїзди цокотять, наче ямби, над країною наших дум*), Яр Славутич «Мої слова, добірні й прості...» (*Мої струнки й суворі ямби Течуть ностальгією хвиль На бурі скелі й темні дамби*);

– **людська праця**: М. Рильський «Я і Київ» (*Тесать, рубати, будувать, Охоти теслям додават Тужими приструнками ямба*), Ю. Клен «Попіл імперій» (*і скарано мене, як Прометей: цей ґрунт копає вже чимало літ лопата в ямба такт і такт хорей*);

– **фізіологічні процеси**, зокрема робота **серця**: Є. Маланюк «Як гірко пахнуть липи, що колись...» (*В ямбічний стукіт двох сердець...*), с. Гординський «З листів» (*І серце спіймане у мить Таку вдаряти хоче ямбом*); **пульсу**: с. Гординський «Глиб» (*Б'є пульсу гнівного ямбічний маятник*); **дихання**: Є. Маланюк «Мій ямб задиханий, моє горіння гнівне...», І. Драч «Пошта» (*Напиши лиш подихом, подиши Тим твоїм трояндовим, молодим, А я тобі ямбовим – сивий дим*); **кровообігу**: Б. Кравців «Майбутнє» (*Та б'ється кров твердого ямбу молотком*);

– **симетрія побудови, співвіднесена з порядком військовим**: А. Заграєнко «Призов» (*По-братньому зімкнулись ескадрони в чіткому і красивому строю бійців, що їхні ямби дзвінкотонні служили людству не в однім бою*), Д. Кремін «Щодня» (*Немов когорти римські, ямби...*), І. Драч «Останній міст полковника» (*Місячи порох чобітьми яловими, Незугарною рухливою скульптурою Виріс він перед рядами ямбовими*); **природним**: М. Руденко «Все розміряно та розписано...» (*І заселено грішні лисини Під лінійку Сосновими ямбами. Ці дерева запрограмовані Ходять правильними колонами, – Як словесні рядки, Заримовані Віршотворцями*); **ментальним**: І. Світличний «Клясичний вірш» (*Гвардійська виправка ідеї. Парад римованих думок. Стопа в стопу, рядок в рядок Карбують ямби і хорей*), О. Жолдак «Речне слово» (*Ямбовані рядки і думи достеменні, Критичні ігрища любові й зненавид*);

– **ритмічний рахунок**: Ю. Клен «Попіл імперій» (*Біля шведської могили, де я сірим вечором гуляв, пан мені зустрівся милий, що на пальцях ямби скандував*), В. Квасновський «З мороку до світла» (*По ночах колисав я кволі рими, А ямби рахував, щоб не згубились*) або **недотримання його правил**: Г. Світлична «Дівчинка Муза» (*Говорила, що втратив розум Через неї один поет: Написав анапестом прозу Й хорейчний створив сонет*).

2) Асоціації на означення фонологічної та вербальної семантики двоскладових стоп. У даному типі рефлексій предметом асоціативного зближення є індивідуально інтерпретована в

поетичному творі звукова та словесна специфіка ямба або хорей. **Вербальна** специфіка пов'язана з авторськими образними асоціаціями між ямбом та співвіднесеними з ним засобами словесного вираження:

– **в індивідуальній поетичній практиці**: М. Драй-Хмара «Я світ увесь сприймаю оком...» (*Люблю слова... Епітет серед них – як напасть: уродиться, де й не чекав, і тільки ямби та анапест потроху бережуть устав*), А. Малишко «Зерно» (*Ні, не ямбами, не хорейми Диха слово між масами*), І. Калинець «Полум'яні послі» (*Коли забракне слів і не рятують ямби, до тебе шлю послів – полум'яні троянди*), Л. Мельник «Майже епітафія» (*Йй колись приурочать оди безсловесних шедеврів ямби*), «Піввірш» (*Який там ямб! Слова напівживі*);

– **у персоніфікованих образах природної сфери**: М. Сингаївський «Іванова райдуга» (*І на причілку клен безтурботний лепетав до них своїм тристопним ямбом*), І. Андрусак «Троянда для Піночета» (*Осінь не плаче, в пазусі осінь має корону, лузає сім'я, плодить бацили, ходить по колу, лається ямбом*).

Фонологічна специфіка стосується насамперед суб'єктивно асоційованих характеристик звучання ямба й хорей, ідентифікованих за ознаками:

– **дзвінкості**: І. Франко «Епілог» (*П'ятистоповий ямб, мов з міді литий, Два з чотирьох, два – з трьох рядків куплети, Пов'язані в дзвінкі рифмові сплети*), І. Франко «Галицьким сонетистам» (*Штирнадцять віршів, но п'ятиямбових, І п'ять пар римів звучно-кристальових*), М. Бажан «Спомин про Бернса» (*І крок, мов ямб, чітким дзвенінням Квадратний міряє граніт*);

– **зв'язку з музикою**: Ю. Клен «Східняцьке фуріозо» (*коли я йшов сюди і в сірій торбі беріг ямбічну музику октав*), В. Базилевський «Нема поета, що сказав слова ці...» (*Та чути в ямбах гул маніфестацій і музику неосягнених сфер*);

– **зіставлення зі звуковою сферою природного оточення**: В. Комашков «Картинка» (*Ластівка розтягує свої хорей, кінчаючи жіночою римою, виспіває себе й місце для гніздечка під дахом*).

3) Рецепція індивідуальної поетичної практики використання двоскладових стоп. Така рецепція стосується оцінної характеристики двоскладових стоп стосовно їхнього використання у творчості того чи того поета або у власній творчості.

Характеристика поетичної практики **інших поетів** представлена творами: Бабая (Б. Нижанківського) «Невідома птиця» (*Клясичний ямб у Кленовім сонеті*), М. Бажана «Спомин про Бернса» (*Іде, осяяний видінням Прийдеших, неминучих літ, І крок, мов ямб, чітким дзвенінням Квадратний міряє граніт*), Л. Дмитерка

«Любили ямб співці великі» (*Любили ямб співці великі І шліфували, мов граніт*), Л. Забашти «Я радію, що маю свій унікальний сад...» (*Коли набридають ямби й верлібри Верхарна й Верлена, Я протоптую стежку до озера Тиші і Чистоти*), В. Базилевського «Хіба я не жив ще до нашої ери?...» (*вояк-волоцюга, бродяга, нетяга – вигупує ямбом мій брат Архілох*).

Образи **віршознавчої авторцепції** знаходимо в поетичних текстах: Б.-І. Антонича «Ніч» (*Не хочу більш писати віршів, складати ямби та трохеї*), «Весілля» (*Почалось так: упився я від перших власних строф похмілля... Так народились перші ямби*), «Будень» (*В годині п'ятій рано зірватись жваво з ліжка... Тепер на хвалу Богу складати прості ямби*), «Наївність» (*Що це кого цікавить, що я складаю ямби? Одне сказав я вам би: для Божої все слави*), В. Базилевського «Немов сундук, який забитий крамом...» (*голова забита рам'ям віршів, уривками, рядками, чаром звуків, протяжним гулом дактилічних рим, мінливих ритмів, ямбами дзвінкими, гекзаметрами, мотлохом метафор, уламками балад, елегій, стансів, ошматтями сонетів і поем*), П. Гірника «Мабуть, не скажуть: має власний голос...» (*Мабуть, не скажуть: має власний голос. Старенькі рими, вивірений ямб*).

4) Екзистенційно-ціннісні характеристики семантики двоскладових стоп. Рецепції такого роду передбачають оцінку ідентифікацію віршознавчих термінів у розрізі певного емоційного коду авторських почуттів, що виявлені в поетичному творі: Є. Маланюк «Сучасники» (*Ще молись, далекий брате, Серед Звенигородських піль. Ще не стомились карбувати В коштовних ямбах вічний біль*), «Ода до прийдешнього» (*І коли доба металним словом Збудить в серці переможний ямб*), «Ти не знала, що я – племінний...»

(*Божевільно клеочуть ямби – Аж тепер я тебе пізнав!*), О. Гончар «Ямб» (*Тебе, розхристаний мій ямб, Як дівчину, забуду*), С. Гординський «Два вірші на одну тему» (*Кидай латаття своє, верболози і знуджений ямб*), І. Муратов «Ямбові» (*Мій друже ямбе, ритм єдиний*), В. Гаврилюк «Яка нудьга...» (*Яка нудьга всі ці ямби, ямби і трохеї... і ваша метафоричність, і дактиль, і спондей*), В. Малишко «Тремтливність» (*Така крізь серце ніжність пророства, Нема для неї слів, немає жестів, Ні дактилів, хорейв, анапестів, Така велична і така проста*).

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті окреслено теоретичні ознаки терміна «поетологічна лірика», узагальнено та досліджено основні типи оцінної авторської рефлексії віршознавчих термінів ямба та хорей на матеріалі української поетологічної лірики ХІХ – ХХ століть. Спостережено використання двох сюжетних типів авторської рефлексії віршознавчих термінів: цілісно-сюжетного та фрагментарно-сюжетного, відмінних за ступенем предметної деталізації поетологічної тематики. Тематично-оцінний спектр рецепції віршознавчих термінів ямба і хорей в українській поетологічній ліриці класифіковано за такими ознаками: 1) рефлексії, пов'язані з особливостями метро-ритмічної структури двоскладових стоп; 2) асоціації на означення фонологічної та вербальної семантики двоскладових стоп; 3) рецепція індивідуальної поетичної практики використання двоскладових стоп; 4) екзистенційно-ціннісні характеристики семантики двоскладових стоп.

Перспективи подальших досліджень теми стосуватимуться поглиблення та розширення спектру віршознавчих рецепцій, виявлених в українській поетологічній ліриці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тюпа В. И., Бак Д. П. Эволюция художественной рефлексии как проблема исторической поэтики. Кемерово: КемГУ, 1988. С. 4–15.
2. Юферева О. В. Поезія в системі метакатегорій. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2011. № 56. С. 197–201.

REFERENCES

1. Tyupa V.I., Buck D.P. Evolution of artistic reflection as a problem of historical poetics. Kemerovo : KemGu, 1988. S. 4–15.
2. Yufereva O.V. Poetry in the system of metacategories. *Bulletin of Zhytomyr State University. I. Franko*. 2011. № 56. S. 197–201.